
MŰHELY

Dobrotka Lajos

ADALÉKOK AZ ELIDEGENEDÉS JELENKORI OKAINAK ÉS MEGNYILVÁNULÁSI FORMÁINAK SZÁMBAVÉTELÉHEZ

*„Semmi sem igazságos azért
mert törvény, de mindenből,
ami igazságos, törvényt kel-
lene csinálni.”*

Montesquieu

Az a megközelítés, mely az egyént a rendszer passzív produktumaként, az irányítás pusztá objektumaként szemléli, lényeges veszélyt rejt magában, mivelhogy a szocialista életmód aktív, alkotó viszonyt jelent az egyén és a világ között. Ugyanakkor a társadalmi folyamatok kevésbé óhajtott kimenetelért nemegyszer a szocialista öntudat hiányára apellálunk, pedig tudnunk kellene, hogy a társadalom radikális átalakulása lényegesen gyorsabb ütemű az ember pszichikumának radikális átalakulásánál.

„Társadalmunk drámai átrendeződése, amely négy évtized alatt embermilliókat szakított ki régi életkörülményeik közül, szükségszerűen kiszakította az embereket hagyományos értékeik világából és megindította az értékek átrendeződésének bonyolult folyamatát... De ilyen rövid idő alatt nem forrhatott ki az értékek, normák, magatartásformák tiszta egyértelmű szocialista modellje.” (2—224) A szocialista értékek belső erővé válása hosszú folyamat. A folyamat gyorsasága a létfeltételektől függ, amelyek hozzájárulhatnak ahhoz, hogy a szóban forgó értékek beépüljenek az emberek egyéniségébe: tudatukba és magatartásformáikba, de lassíthatják is ezt a folyamatot, sőt elidegenedéshez is vezethetnek. A szocialista erkölcs általánossá válását nehezíti és bonyolultabbá teszi az a körülmény, hogy az új ember nevelése, a régi erkölcs elleni harc a szocialista és a kapitalista világ között folyó heves ideológiai küzdelem közepette folyik, és amennyiben a munkásosztály alapvető életfeltételei is megoldatlanok, ha nem látható a megoldások relatív közelsége, formalizálódik a politikai életben való részvétel, vagy passzív magatartás alakul ki a politikával szemben. A személyiség há-

rom egymásba játszó alapstruktúra — a biológiai, a pszichikus és a szociális struktúra — komplexusa, melyben a legdinamikusabb szociális struktúra szerepe dominál. Az egyén és a társadalom kölcsönhatását kifejező tevékenység során jelentős változás megy végbe a személyiség pszichikus struktúrájában is. Azok a termelési viszonyok, amelyek korlátozzák és eltorzítják az ember képességeit, elkerülhetetlenül meghatározzák a tudatát. Míg a kapitalizmus előtti társadalmak főként a gazdaságon kívüli kényszer eszközeivel vonták be az egyént a társadalomba, a kapitalizmus pedig a gazdasági kényszer eszközeivel, a szocializmusban vajon a gazdasági-erkölcsi indíték-e az aktív integráló erő?

Amíg az értéktörvény uralja a világot, a tudat és az erkölcs ennek függvényeként létezik. A gazdasági kényszer területe úgy szűkül vagy bővül, ahogyan érvényesül, kifejezésre jut az értéktörvény. „Ha végérvényesen győzött a kommunizmus, ha ezáltal kikapcsolódik a társadalmi életből valamint az emberek öntudatából minden osztálykülönbség, ha a gazdasági élet és vele a megélhetés gondja megszűnik szerepet játszanak az emberek életének felépítésében — akkor felmerül a kérdés: mi fogja ezt az új társadalmat fenntartani és összetartani, mi lesz a benne élők életének legfontosabb tartalma? Erre a kérdésre csak az erkölcs oldaláról kaphatunk választ” — írja Lukács György, *Történelem és osztálytudat* című művében. A gazdasági erkölcs a társadalom mozgó erejének szerepét akkor veszi majd át, ha a munka eredményei szerinti elosztás elve helyett a szükségletek szerinti elosztás elve érvényesül majd. De amíg a termelés színvonala viszonylag alacsony, és nem elégheti ki a társadalom minden tagjának összes szükségletét, a munka termelékenysége marad a társadalmi haladás legfőbb ismertető jege, tehát egy-egy ember társadalmi értékének ismerve is. A személyes és társadalmi érdekek tendenciájukban, fő irányukban esnek egybe: mint-hogy a termelés az egész társadalmat szolgálja, a társadalom minden tagja külön-külön is érdekelt benne. De az egyén közvetlen érdekei nem feltétlenül esnek egybe a társadalom alapvető érdekeivel. Ebből adódik a munka szerinti elosztás szükségessége és az anyagi érdekeltség elve (az egyenlősítő, szükségletek szerinti elosztás aláásná a gazdasági növekedés individuálpszichológiai ösztönzőit), és végeredményben az értéktörvény jelenlétének szükségessége, mivel gazdasági értelemben nem beszélhetünk öngazgatásról sem, ha nem hatnak a piac törvényei.

Az emberek mindig annyira szabadították és szabadítják fel magukat, amennyire azt — nem az önmagukról alkotott véleményük, hanem — a létező termelőerők megengedték nekik. „Mint ahogyan azt, hogy egy egyén micsoda, nem aszerint ítéljük meg amit önmagáról gondol, ugyanúgy az ilyen forradalmasodási korszakot sem ítélhetjük meg a maga tudatából, hanem éppenséggel ezt a tudatot kell az anyagi élet ellentmondásaiból, a társadalmi termelőerők és termelési viszonyok közötti meglévő konfliktusokból megmagyarázni” — mondja Marx A

politikai gazdaságtan bírálatához című művében. Tehát mint látjuk, nem csak a tőkés társadalomban jár együtt a termelési eszközök magántulajdonával az elidegenedett munka gazdasági kényszere. Igaz, hogy az elidegenedés a magántulajdon intézményében öltött legegységesebb formát, de a termelőeszközök társadalmi tulajdonba vétele csupán jogi tény, éppúgy, mint bármely más jogi intézmény. Az az igénye, hogy egy új társadalmi rend kezdete legyen, attól függ, hogy mit kezd az ember a társadalmi tulajdonba vett termelőeszközökkel. A magántulajdon eltörlése akkor jelent lényegileg új társadalmi rendszert, ha a szabad egyének, nem pedig a „társadalom” lesz a társadalmi tulajdonba vett termelési eszközök urává. Ha tehát a magántulajdon megszűnik, az még nem jelenti azt, hogy megvalósult a teljes emberi szabadság. A társadalmi tulajdon pusztán azzal, hogy törvénybe foglaltuk, még nem válik valós társadalmi tulajdonná. Ez csak akkor következik be, ha — a társadalmi viszonyok fejlődésével — az emberi tudat is átalakul, alkalmazkodik azokhoz a körülményekhez, amelyeket a tulajdonforma megváltozása jelent. Vagyis ha az ember a munkaeszközöket, amelyekkel dolgozik, nem érzi idegennek.

A társadalmi-gazdasági helyzet súlyosbodásával azonban ezzel ellentétes tendenciák jutnak kifejezésre: a tudatban megerősödik a biztonság érzetét keltő magántulajdon szükségessége, s megerősödnek az állami funkciók és egyre több beleszólásuk lesz a gazdasági élet folyamataiba.

Vajon a köztudat mennyire ismerte fel a társadalmi-gazdasági viszonyok által kiváltott elidegenedést? Nézzük meg, mit mondanak erről egy kutatás eredményei. 1974—77 között hazánkban, konkrétan Szlovéniában az elidegenedés terén végzett Rus-Arzensek vizsgálatok a következő eredményeket adták:

- a megkérdezett munkások többsége elidegenült a munkától,
- a termelési aktivitásukat részben bér munkaként élik át,
- az elidegenedett munkát nem érzik frusztrációnak,
- a munkájukkal való elégedetlenség forrása a gazdasági frusztráció,
- többségük az egalitarizmus híve,
- az a véleményük, hogy az emberek között nem lenne szabad nagyobb anyagi különbségnek léteznie,
- a munkások-hivatalnokok fele saját érdekében sem érzi képesnek magát politikai intervencióra,
- a szocializmus értelmezésénél felülkerekedik a gazdasági motiváció,
- a munkások háromnegyed része apolitikusan viszonyul a szocializmushoz.

Tehát a filozófiai értelemben vett elidegenülés lényegesen más formában él az emberek érzelmi világában. Mindemellett, hogy az elidegenülés pszichológiai fogalma (mely az egyén pszichikai állapotára, a külvilághoz és saját tevékenységéhez való viszonyára vonatkozik) alapvetően, s hogy Marx is először a munkás munkához való viszonyát

kezdte elemezni s csak azután tért át az objektív társadalmi folyamatok és viszonyok meghatározóinak vizsgálatára, az elidegenülés tisztán pszichológiai értelmezése nem konformizmust sugall: vagyis elidegenülni annyi, mint nem alkalmazkodni, ezen pedig segíthetünk, ha megváltoztatjuk az egyén beállítottságát, amely meggátolja a fennálló helyzet elfogadásában.

Az elidegenült világból való menekülés a termelési és politikai szférákon kívül többek között a fogyasztás szférájában, a szabadidőben nyilvánul meg — ott, ahol az ember még úgy-ahogy otthon érzi magát. Az élet értelmét jelentő más utak lezártával az emberek önrendelkezésüket, valamint önbecsülésüket mint fogyasztók próbálják megvalósítani. A dolgozók többsége azonban nem reménykedhet a „meggazdagodásban” és az „előrejutásban”. Az emberek tudják, hogy a kitartó munka árán, ha csak ki nem tör a gazdasági válság, vagy el nem veszítik munkaképességüket, elérhetnek egy bizonyos életszínvonalat. Személyes munkasikereik azonban alig változtathatnak társadalmi státusukon.

Azon kívül, hogy megállapítást nyert, hogy ki és mitől idegenedett el, a kérdések egy része nyitott: mi váltja fel az „elidegenedett” állapotot, hogyan nyilvánul meg az elidegenedés folyamata és ki-mi a mozgatója?

Marx a hegeli dialektika és egyáltalában a filozófia kritikájában (a negativitás dialektikájában) felismeri az elidegenedés pozitív voltát is: „A nagyság a hegeli Phänomenologie-ban és végeredményében — a negativitás dialektikájában mint a mozgató és létrehozó elvben — tehát először is az, hogy Hegel az ember önlétrehozását folyamatként fogja fel, a tárgyiasulást tárgytalanításként, külsővé-idegenné válásként és a külsővé-idegenné válás megszüntetéseként, hogy tehát a munka lényegét felfogja és a tárgyi embert, az igazi, mert valóságos emmért saját munkája eredményeként fogalmilag megragadja.” (5—104) A társadalmi világban ez a negativitás vitte előre az osztálytársadalom ellentmondásait, s ezáltal a társadalmi folyamat hajtóereje maradt. A dolgok adott állapota negatív, és csak úgy válhat pozitívvá, ha felszabadítjuk a benne rejlő lehetőségeket. Ez utóbbi a tagadás tagadása, a dolgok új rendjének megteremtésével érhető el. Amíg meg nem érnek a fennálló helyzet megváltoztatásának előfeltételei, az emberek — legalábbis a tömegek — megelégszenek az adott körülményekkel, s természetes, normális létfeltételeiknek tekintik őket. Amikor azonban az adott, korlátolt viszonyok kimerítik lehetőségeiket, az emberek kezdik őket embertelen, természetellenes viszonyokként megélni. Az elidegenedés a legáltalánosabb formában jellemzi és tükrözi a társadalmi tudatban (például a munkásoknak a munkához való viszonyában) ezeket a társadalmi ellentmondásokat. Azok a dolgok, amelyeknek az élet szolgálatában kellene állniuk, uralkodni kezdenek annak tartalma és célja fölött, és az ember tudatát teljes mértékben hatalmukba kerítik az anyagi termelés viszonyai. Az ember tehát alkotásaiban meg-

teremt az „önleidegenedését mint a társadalomnak azt a részét, amely legelviselhetetlenebbül szenved az elidegenedés miatt (ennyiben negatív — D. L.) — önmagát is, mint azt a növekedő erősödő forradalmi erőt (ennyiben pozitív, — D. L.) amely kénytelen az egész társadalmat felszabadítani az elidegenedés alól”. (3—279) Tehát mindamelllett, hogy az elidegenedés első stádiuma az apátiába való menekülés, a fennálló antagonizmus egy kritikus ponton felül mozgó erővé válik, pozitívításba csap át. Ennek időbeni felismerése, az új alkotó erők tudatos felszabadítása mentesítheti a társadalmat a különösebb megrázkódtatásoktól.

A munkásosztály társadalmi-gazdasági helyzetének súlyosbodásával, eltekintve a formális politikai elkötelezettségtől, tudatváltozás történik a depolitizáció irányába — mely az állam felerősödéséhez vezet, táptalajt teremtve ezáltal a bürokrácia elburjánzásának. Marx azt mondja, hogy az állam fennállásának feltételei között a bürokrácia az ember lehető legnagyobb fokú elidegenedése.

Az öngazgatásban mindinkább valóra kellene válnia annak a közismert kommunista eszmének, mely szerint nem az embereket kell igazgatni, hanem a társult termelők kellene hogy igazgassák ügyeiket. Felmerül azonban a kérdés, hogy a társadalmi konfliktusok hevesége és összebékíthetlensége (ide értve a társadalmi újratermelési eszközök elosztásában és az egyéni és általános szükségletek kielégítése terén megnyilvánuló konfliktusokat is) enyhült vagy csökkent-e oly mértékben, hogy ezeket a konfliktusokat kizárólag öngazgatási alapon, a különböző érdekek közvetlen demokratikus szembeállításával, öngazgatási megegyezés és a társadalmi megállapodás útján fel lehessen oldani, az állam kényszerítő hatalmának felhasználása nélkül? Fokozódott-e a társadalmi közösség tagjainak arra való hajlandósága és képessége, hogy közvetlenül és önkéntesen vállaljanak részt a társadalmi ügyek intézéséből a társadalmi tevékenységek és a társadalmi szükségletek kielégítésének minden szférájában, oly mértékig, hogy a hivatásos hivatalnoki apparátus szerepe csupán csak az öngazgatási szervek döntéseinek teljesítésére korlátozódjon?

A tapasztalat azt mutatta (miképpen az előbbiekből is kitűnik), hogy mindaddig, amíg a társadalomra nehezedik az anyagi nélkülözés terhe, és az érdekellentétekből eredő számtalan konfliktus, a társadalmi ügyekre és a társult munka viszonyaira vonatkozó döntéshozatalnak semmiféle automatizmusa sem elég önmagában ahhoz, hogy azonnal kiküszöbölje az állam és az öngazgatás közötti antagonizmust a tényleges társadalmi viszonyokból. Az adminisztratív irányítás viszont magában hordja az elbürokratizálódás veszélyeit. Míg a szocializmus a tömegek kezdeményezésére támaszkodik, és igyekszik kibontakoztatni az egyéneket és a közösségekben rejlő alkotóerőt és lehetőségeket, mert bennük látja a történelem igazi alkotóit, addig a bürokrata gondolkodás bizalmatlan mind a tömegekkel, mind az egyénnel szemben: számára a

megszokott szabályzatokat félresöpör kezdemenyezés veszedelmes anarchiának tűnik. A szabályzatokban nem rögzített cselekvések és motívumok a bürokrata szemében gyanúsak és ellenségesek, az ember pedig csupán az igazgatás és a manipuláció tárgya. Amikor valamilyen adminisztrációs ténykedésről van szó, voluntarizmusra hajlik, azt tartva, hogy utasításokkal és körlevelekkel megvalósíthatja a kitűzött célt, tekintet nélkül az objektív körülményekre. A bürokrácia hosszú életét és megújódását nagyban szolgálja a tudatlanság, a politikai érdektelenség valamint az a tulajdonsága, hogy nem veti el az uralkodó osztály eszméjét, hanem saját szolgálatába állítja azt.

„El lehet kergetni a cárt — el lehet kergetni a földbirtokosokat — el lehet kergetni a tőkéseket — írta Lenin. — De nem lehet elkergetni a bürokráciát. Az efféle kelevényt nem lehet kiirtani. Csak gyógykezeleni lehet. A sebészeti beavatkozás ebben az esetben abszurdum, lehetetlen dolog; csakis lassú gyógykezelés segít — minden más sarlatánság és naivság.” (11. 475. o.)

Melyek ezen gyógykezelésnek az eszközei?

Többek között a tömegek egyre szélesebb körű bevonása a társadalom közvetlen igazgatásába. De a cél teljes megvalósítása — aminek egész sor objektív és szubjektív előfeltétele van — hosszú időt igényel. Először, ennek a folyamatnak az üteme az ország technikai-gazdasági színvonalától függ. Ahhoz, hogy az egyszerű polgárok hatékonyan (s nem pusztán formálisan) vehessenek részt a közügyek irányításában és a döntéshozatalban, meghatározott anyagi feltételekre van szükség (megfelelő szabadidőre és életszínvonalra), miképpen bizonyítja a Marx által felfedezett történelmi fejlődésre vonatkozó törvény „... azt az eddig ideológiai burjától ellepett egyszerű tény, hogy az embereknek előbb enniük, inniük, lakniuk és ruházkodniuk kell, mielőtt politikával, tudománnyal, művészettel, vallással stb. foglalkozhatnak”. (12—428) Másodsor, fontos szerepet játszik a demokratikus politikai hagyomány; az emberekben ki kell alakítani, illetve fokozni kell azt a képességet, hogy építően vegyenek részt a politikai életben. Harmadsor, sok múlik a lakosság kulturális színvonalán — amely viszont a két előbb említett feltételtől függ —, s nem utolsósorban azon, hogy milyen osztályideológia határozza meg a tömegkultúrát.

Bár az elidegenedés megszüntetésének folyamata az öngazgatású társadalomban elkezdődött ugyan, összes megnyilvánulási formájának felszámolásáról a jelen pillanatban még naivtás lenne beszélni. Az elidegenedés, az elidegenült világ fogalma világosan kifejezi az elégedetlenséget azzal a társadalommal, amelyben az alkotó ember nem kapja meg az őt megillető helyet. Az elégedetlenség és az ellentmondások azonban a dialektika törvényeinek életrehívói. Számos társadalom omlott össze az új súlya alatt „... de maga a törmelék is emeli a talajt melyen járunk s ha napjainkban egy-egy torony alacsonyabbnak tűnik, ez onnan

van, hogy mi magasabbról szemléljük”. (André Gide) De annak a toronynak a csúcsa, melynél majd megszűnik az elidegenedés, erről a magasságról még mindig nem látható.

Irodalom

- ¹ Híd, 2/82, Heller Ágnes: A szükségletek elidegenedése, (239—260. o.)
- ² Hankiss Elemér: Társadalmi csapdák, diagnózisuk /Az értéktudat kiforratlansága (241—281. o.) / Magvető, 1983
- ³ Lukács György: Utam Marxhoz II. / A gazdasági-filozófiai kéziratok (279—300. o.) / Magvető Kiadó, Bp, 1971
- ⁴ Marcuse, Herbert: Ész és forradalom / Gondolat, Bp, 1982
- ⁵ Marx, Karl: Gazdasági-filozófiai kéziratok 1844-ből / Kossuth Könyvkiadó, 1962
- ⁶ Marx, Karl: Birokratija i javnost / Biblioteka Zodijak, Vuk Karadžić, Beograd, 1965
- ⁷ Parkinson, S. Nortkot: Parkinsonov zakon i druge studije o administraciji / BIGZ, Beograd, 1974
- ⁸ Pavičević, Dr. Vuko: Osnovi etike (403—427. o.) Kultura 1967, Beograd
- ⁹ Rus, Veljko — Vladimir Arzenšek: Rad kao sudbina i kao sloboda / Alijenacija rada (275+443. o.) / Sveučilišna naklada Liber, Zagreb 1984
- ¹⁰ Sergejev, Dimitrije: Otudeni čovjek (Teorija alijenacije u tradiciji i suvremenoj misli) / Biblioteka: Suvremena misao, Školska knjiga, Zagreb 1974.
- ¹¹ Lenin művei: M. Szokolovnak, 35. köt. Szikra, 1956.
- ¹² Marx—Engels válogatott művei, Engels: Karl Marx temetése, III. köt. Kossuth, Budapest, 1983.

Rezime

Prilog razmatranju suvremenih uzroka i oblika ispoljavanja otuđenja

Autor počinje svoj članak sa konstatacijom da socijalistički način života predstavlja aktivan, stvaralački odnos, između pojedinca i sveta. Ovo međutim važi i u obrnutom pravcu. Preorijentacija našeg društva započela je pre četrdeset godina; u tom kratkom periodu međutim, nije moglo da se ostvari čisti, jedinstveni, socijalistički model vrednosti, normi i formi vladanja.

Ličnost je kompleks triju osnovnih struktura, koji su u međusobnoj vezi: biološka, psihička i socijalna struktura, od kojih je socijalna struktura dominirajuća.

Dok su društva pre kapitalizma uglavnom sa sredstvima vanprivrednih priroda uveli pojedinca u društvo, kapitalizam je to sproveo putem privredne prinude. Dok je nivo proizvodnje u društvu nizak, ostaje proizvodnost rada, kao merilo društvene vrednosti pojedinca. Usled toga neposredni interesi poje-

dinaca ne odgovaraju uvek osnovnim interesima društvene celine. Interes, da se dolazi do početka novog društvenog uređenja, znači likvidaciju lične svojine nad sredstvima za proizvodnju, ali to još ne znači potpunu slobodu čoveka. To dolazi tek onda do izražaja, kada i u čovečijoj svesti dolazi do saznanja o promeni lične odn. državne svojine, u društvenu svojinu.

Autor ukazuje na rezultate istraživanja, koja je vršena u Sloveniji, po pitanju otuđenja. Konstatuje, da se oslobođenje čoveka od otuđenja ostvaruje pre svega van proizvodne i političke sfere, u sferi domaćinstva i potrošnje. Većina radnih ljudi znaju, da se putem istrajnog rada — ako ne dođe do privredne krize ili ne izgube radnu sposobnost — može doći do određenog životnog standarda. Dok ne sazrevaju mogućnosti promene postojećeg stanja, ljudi — uglavnom mase — zadovoljavaju se sa postojećim stanjem, smatrajući to normalnim uslovima života. Otežavanjem društveno-ekonomskog položaja radničke klase, dolazi se do depolitizacije što zahteva jačanje državne vlasti.

U samoupravljanju bi trebalo, u što većoj meri, da dođe do izražaja komunistička zamisao, da ne treba upravljati ljudima nego bi udruženi proizvođači trebali da upravljaju svojim poslovima i uslovima.

Da li se postojeći konflikti smanjuju ili povećaju? Da li se oni mogu rešiti putem samoupravnih sporazuma i društvenih dogovora i van upotrebe primoravajuće snage države? Iskustvo ukazuje, da se dok postoji činjenica oskudice, automatizam rešenja tih konflikata nije dovoljan, iako je tačno, da administrativno upravljanje nosi sa sobom opasnost birokratizacije. U shvatanjima birokratije sve je ono što nije obuhvaćeno propisima, opasno, a čovek je samo predmet upravljanja i manipulacije. Dugi život birokratije, je rezultat nedovoljnog znanja i nepolitičnosti ljudi.

Da građani mogu korisno da utiču u upravljanju društvenim poslovima, zahteva određene materijalne osnove. Ljudi moraju „pre da jedu, piju, stanuju i odevaju, nego da se bave sa politikom, naukom, umetnošću i veronaukom”.

Bez obzira na činjenicu da je u samoupravnom društvu došlo do početka nestanka otuđenja, danas se još ne može govoriti o nestanku svih pojavnih oblika istog. Kada će otuđenje u potpunosti nestati, još se ne može predvideti, završava autor svoja razmatranja.

Resumee

Beitrag zur Bearbeitung rechtzeitigen Beobachtung der Ursachen und Formen des Ausdrucks der Entfremdung

Der Verfasser fängt seine Ausführungen mit der Feststellung an, dass die sozialistische Lebensweise ein aktives, schaffendes Verhältnis zwischen der Person und der Welt ist. Diese Feststellung wirkt aber auch im Gegenteil. Die Unordnung unserer Gesellschaft, fing vor vierzig Jahren an; in dieser kurzen Periode konnte aber nicht zum vollkommenen Entstehen eines reinen, allgemeinen Modells der Werte, Normen und Lebensformen vorkommen.

Die Person ist ein Komplex von drei grundlegenden Strukturen, die unter sich verbunden sind: der biologischen, psychischen und der sozialen Struktur unter denen inzwischen die soziale Struktur dominiert.

Die vorkapitalistischen Gesellschaften haben vorwiegend durch den ausserwirtschaftlichen Zwang des Einzelnen in der Gesellschaft eingereicht, hat der Kapitalismus durch den wirtschaftlichen Zwang dasselbe durchgeführt. Bis das Nivo der Erzeugung relativ niedrig ist, bleibt die Arbeitsproduktivität, das Mass der gesellschaftlichen Werte der Person. Daher kann es vorkommen dass die direkten Interessen der Individuen nicht den grundlegenden Interessen der Gemeinschaft entsprechen. Das Interesse, das man zum Anfang der neuen Gesellschaftseinrichtung kommt, bedeutet die Liquidation des privaten Eigentums an den Produktionsmitteln, das bedeutet jedoch noch nicht die vollkommene Freiheit des Menschen. Das wird erst dann vorkommen, wenn auch in dem eigentlichen Sinne des Menschen, das Erkennen über die Änderung des privaten und staatlichen Eigentums in den gesellschaftlichen Eigentum, durchgeführt wird.

Der Verfasser weist auf die Untersuchungen hin, die in Slovenien über die Entfremdung und der Befreiung von ihr, vor allem in aussererzeugenden und politischen Sphäre, in der Familien und Verbrauchersphäre entsteht. Die meisten der arbeitenden Menschen wissen, dass man durch dauernde Arbeit — wenn es nicht zur ökonomischen Krise oder Abfall der Tätigkeitsmöglichkeit kommt — zum gewissen Lebensstandard kommen kann. Bis es nicht zur Möglichkeit der Änderung des bestehenden Zustandes kommt, sind die Menschen — insbesondere der Massenmensch — mit den bestehenden Zustände zufrieden, und nehmen ihn als normale Lebensbedingung hin. Mit dem schwer werden der gesellschafts-ökonomischer Lage der Arbeitsklasse, kommt es zur depolitisierung und das führt zur Stärkung der staatlichen Macht.

In der Selbstverwaltung sollte im je grösseren Masse, die kommunistische Idee zum Ausdruck kommen, dass man nicht die Menschen dirigieren sollte, sondern die vereinigten Arbeiter sollten ihre Arbeit und Befindungen dirigieren.

Ob sich die bestehenden Konflikte verkleinern oder ob sie wachsen? Ob sie durch selbstverwalterische Besprechungen und Gesellschaftsentschlüssen und ohne des Eingreifens der Staatsmacht, gelöst werden können? Die Erfahrung beweist dass — solange ein Mangel besteht — das Automatismus zur Lösung der Konflikte nicht genügt, sogar wenn die administrative Verwaltung die Gefahr der Bürokratie mit sich führt. In der Auffassung der Bürokratie ist alles, was nicht in den Vorschriften steht, ein Gefahr, und der Mensch ist nur ein Gegenstand der Direktion und Manipulation. Das lange Leben der Bürokratie ist das Resultat des ungenügenden Wissens und der Depolitisation der Menschen.

Die Sicherheit, dass die Bürgerschaft die gesellschaftliche Arbeiten durchführen kann, braucht gewisse materielle Bedingungen. Die Leute müssen zuerst „essen, trinken, wohnen und sich anziehen, bevor sie sich mit der Politik, Wissenschaft, Kunst und Religion befassen können“.

Abgesehen von der Sicherheit dass es in der Selbstverwaltungsgesellschaft zum Anfang der Liquidation der Entfremdung gekommen ist, kann man heute noch nicht behaupten dass alle Entstehungsformen der Liquidation der Entfremdung vorgekommen sind. Das Dach des Turmes an der die Entfremdung im Ganzen liquidiert wird, kann man noch nicht erblicken, endet der Verfasser seine Ausführungen.